

**ЛІЦЕЙ №15 М.ЧЕРНІГОВА
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ**

Матеріали на міжнародний конкурс шкільних проектів
для вчителів історії та суспільних дисциплін
**«ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ
В СРСР У ПЕРІОД 1980 – 1991 РОКАХ»**

**ПРОЕКТ З УСНОЇ ІСТОРІЇ
РЕФЛЕКСІЯ «ВЕЛИКОЇ ІСТОРІЇ»:
легалізація церкви**

Виконавці проекту:

Ініціативна група учнів ліцею №15

м. Чернігова (Україна):

Довга Олеся

Клименок Аліна

Нікольчук Артур

Чуйченко Сніжана

Учитель –координатор проекту:

вчитель історії ліцею №15 м.Чернігова

Кулакова Наталя Михайлівна

Чернігів, 2016 р.

ЗМІСТ

Склад ініціативної групи	с. 3
Опис проекту	с. 4-5
Часові рамки проекту	с. 5
Історична довідка	с. 6-8
Узагальнені витяги з інтерв'ю	с. 9-17
Підсумки	с. 18
Питальник	с. 19
Список літератури та джерел	с.20

ІНІЦІАТИВНА ГРУПА УЧНІВ ЛІЦЕЮ №15 М. ЧЕРНІГОВА:

Довга Леся

учениця 10 класу,
редактор проекту

Клименок Аліна

учениця 10 класу,
редактор проекту

Нікольчук Артур

учень 10 класу,
оператор проекту

Чуйченко Сніжана

учениця 10 класу,
редактор проекту

ВЧИТЕЛЬ-КООРДИНАТОР ПРОЕКТУ:

Кулакова

Наталя Михайлівна,

вчитель історії ліцею №15 м.Чернігова,

вчитель I категорії

ОПИС ПРОЕКТУ

Історія – невіддільна від сучасності, вона завжди виявляється тою чи іншою мірою, особливо коли йдеться про духовне життя народу, про особливості його виявлення та стан сучасної суспільної свідомості. Системне знання історичних фактів, епізодів, подій формує в нас більш цілісне розуміння реального стану будь-якого явища з огляду на те, що ми дістаємося до його коренів та джерел. Тут відкривається також можливість зіставляти окремі історичні моменти (зокрема, й з релігійного буття) через їх можливий (або самоочевидний) зв'язок зі сучасністю, порівнювати їх задля кращого розуміння того, що саме і чому саме так відбувалось в минулому і відбувається зараз.

Останніми роками українські науковці все частіше використовують у власних дослідженнях не лише документальні джерела, а й записані усні свідчення очевидців, учасників певних подій. Це пов'язано не лише з прагненням розширити джерельну базу робіт, а й з намаганням дещо відійти від усталеного методу вивчення історії, коли на перший план висувається масштабна подія і втрачається з поля зору пересічна людина. Повернути історію до людини, показати її життя крізь призму загальних подій – актуальне завдання сучасної науки. Важливим історичним джерелом, в цьому контексті, є свідчення очевидців, сучасників досліджуваних подій та їх близьких.

На педагогічній конференції у Чернігівському інституті післядипломної педагогічної освіти у січні 2016 р. вчителям області було представлено Положення конкурсу шкільних проектів з усної історії Чеської громадської організації Асоціації з міжнародних питань. Організатори конкурсу оголосили теми, серед яких учні ліцею №15 міста Чернігова в ході реалізації проекту обрали для дослідження наступну: **«РЕФЛЕКСІЯ «ВЕЛИКОЇ ІСТОРІЇ»: легалізація церкви».**

Розбудова демократичної держави, творення надійних основ громадянського суспільства в Україні вимагають історичного та філософського переосмислення деяких підходів стосовно взаємовідносин між політикою і релігією, державою і церквою. Ми, як свідки становлення Української держави, сучасники важкої боротьби України за незалежність на усіх фронтах: територіальному, економічному, інформаційному та духовному, вважаємо актуальність теми безумовною та долучаємось до процесу розширення джерельної бази та дослідження духовного ренесансу на українських землях.

Мета проекту: вивчення новітньої історії через усвідомлення, що історію завжди хтось проживає, має інший досвід і згідно з цим досвідом інтерпретує події. **Реалізація проекту дозволить** зберегти свідчення безпосередніх учасників певних подій, так званих „маленьких людей”, які в офіційних джерелах фігурують лише в ролі статистичних одиниць, а часто і взагалі забуті.

Основним методом, що передбачає суть проекту є інтерв'ю'ю, як особливе джерело історичних фактів і суб'єктивного відображення історичних подій.

В реалізації дослідження у ході роботи над проектом брали участь учні ліцею 7-10 класів – члени ініціативної групи з учнівських рад Музею навчального закладу та Музею Бойової слави ліцею. Учителем-координатором та учасниками ініціативної групи було складено план роботи, список респондентів, розподілені обов'язки учасників ініціативної групи.

Особливістю дослідження є те, що респондентами є люди, що в досліджуваній період знаходились у діаметрально протилежних ідеологічних групах: представники духівництва та комуністичної партії. Респонденти є членами родин учасників ініціативної групи.

Матеріали дослідження мають історіографічне значення і можуть слугувати дослідникам тих чи інших історико-релігієзнавчих проблем. **Практичне значення проекту** полягає також у можливості використання його матеріалів для популяризації історико-релігієзнавчих знань з метою формування в сучасного покоління історичної та духовної свідомості та поліпшення духовного клімату українського суспільства.

*Чуйченко Сніжана
Довга Олеся*

ЧАСОВІ РАМКИ ПРОЕКТУ

ПЕРІОД	ЗМІСТ РОБОТИ
Січень - лютий 2016 р.	Складання орієнтовного плану проекту, представлення проекту учням, початок роботи зі школярами над їхніми «особистими» історіями, вибір теми для опрацювання, створення проектного путівника для учасників ініціативної групи, складання списку респондентів
Березень - серпень 2016 р.	Збір інформації учасника ініціативної групи.
9 вересня 2016 р.	Презентації результатів на засіданнях Ради музею.
19-30 вересня 2016 р.	Завершення проекту, початок оцінювання результатів роботи.
03-07 жовтня 2016 р.	Обговорення робіт і підбиття підсумків.
10-28 жовтня 2016 р.	Каталогізація робіт.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

«Верховна Рада України від імені українського народу — громадян України всіх національностей... усвідомлюючи відповідальність перед Богом... приймає цю Конституцію — Основний Закон України»

З Конституції України [4 с. 3]

Наприкінці 80-х — на початку 90-х років в Україні розпочався своєрідний «релігійний ренесанс», виявами якого стали відродження релігійного життя, виникнення значної кількості релігійних общин, реставрація та відновлення функціонування давніх, спорудження нових храмів, збільшення набору до духовних закладів освіти тощо. Це було зумовлено зняттям заборон на релігійне життя, забезпеченням державою реальних гарантій свободи совісті; загостренням суспільних проблем; частковою втратою старих ідеологічних орієнтирів та цінностей; різновекторними пошуками духовної опори в житті; поверненням до споконвічних духовних цінностей.

За часи існування радянської влади Церква в Україні сповна відчула на собі тиск політичної системи — від фізичного знищення релігійних організацій, церковної ієрархії, священиків, церковнослужителів та активних віруючих, до організації державною владою системної роботи, спрямованої на всебічне обмеження впливу Церкви на суспільство та утвердження атеїзму як ідеологічного підґрунтя існуючого режиму. Винищення релігійності як такої супроводжувалося в Україні ще й цілеспрямованими діями влади, що мала на меті доконечно нівелювати вплив національних ознак у діяльності релігійних організацій. Зрештою, це призвело до насильницького припинення існування тут православних релігійних організацій, які декларували свої національні симпатії.

Ці зусилля правлячого режиму закладали особливо глибокі протиріччя в релігійно-церковне життя України, оскільки, крім усього іншого, спиралися ще й на намагання влади використати загальносоюзні релігійні центри як засіб денационалізації релігійного життя в українських землях. Прояви національних особливостей у діяльності релігійних організацій були предметом особливої уваги всього партійно-ідеологічного апарату тодішньої української влади, викликаючи в нього надмірні перестороги та побоювання. Така позиція партійної верхівки в Україні навіть за умов горбачовських ліберальних реформ була ще одним гальмом, що стримувало реалізацію навіть перших, ще вкрай несміливих перетворень у цій царині суспільного життя.

Українська православна церква в умовах розгортання відцентрових сил в СРСР пройшла кілька етапів відносини з державною системою: від обережної лібералізації з постійним «наглядом», через розкол православ'я на Україні до перетворення церкви на інструмент політичної пропаганди.

Однією з найболючіших є глибокий розкол у православ'ї, яке в Україні поділене на три конфесії:

— Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ—МП) — приблизно 8,5 тис. громад;

— Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ—КП) — 2,5 тис. громад;

— Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) — приблизно 1 тис. громад. [5].

Конфесійна роз'єднаність не сприяє консолідації суспільства, сіє протистояння в українських землях.

Іншою, не менш складною, проблемою є значна політизація релігійної сфери. З одного боку, сама релігія активно виходить на політичну арену, про що свідчила поява Української християнсько-демократичної партії (1990), Української християнської партії жінок (1991), з іншого — політика проникає в релігійну сферу. Вже звичною стала практика опори окремих політиків та партій на релігійні організації з метою розширення електорату.

Непоодинокими є конфлікти між греко-католиками і православними та всередині православної конфесії. Приводом до міжконфесійних зіткнень найчастіше стають поділ сфер впливу, боротьба за лідерство, культові приміщення, майно.

Сучасному розвитку релігії в Україні притаманні такі риси:

— помітне зростання релігійного чинника в суспільному житті;

— посилення релігійності населення;

— швидке збільшення кількості релігійних громад;

— поліконфесійність, розширення спектра конфесій, напрямів і тлумачень;

— глибокий розкол у православ'ї;

— політизація релігійної сфери, міжцерковні конфлікти;

— територіальна нерівномірність поширення релігійних організацій;

— відродження та активізація діяльності церков національних меншин;

— поява в релігійному спектрі країни значної кількості нетрадиційних культів [5].

Основні події:

У 1976 р. було прийнято "Положення про релігійні об'єднання в Українській РСР." Воно було затверджено Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 1 листопада 1976р. У них регулювалися організація і діяльність релігійних об'єднань, проведення релігійних обрядів і культів, молитовні будівлі та майна культу.

У 1987-му в Москві відбулася ключова зустріч: генсек СРСР Михайло Горбачов прийняв у себе патріарха всієї Русі Пімена.

У 1987-1989рр. церквою проведено ряд масових акцій, спрямованих на легалізацію та відновлення свого статусу. Вони мали характер переважно самовільного захоплення храмів, свого часу, що належали їм.

Влітку 1988р. питання про долю УГКЦ було порушено в листі папи римського Іоанна-Павла до М. Горбачова, з яким на святкування 1000 річчя хрещення Русі прибув кардинал Каразолі.

У грудні 1989р., Після зустрічі М. Горбачова з папою Іоанном-Павлом П, численних масових демонстрацій і акцій намітилися певні зрушення в легалізації уніатської церкви.

У січні 1990р. Собор Російської православної церкви вирішив, що єпархія, парафії та монастирі на території Української РСР будуть канонічно складати Український екзархат Московського патріархату і офіційно будуть називатися Українською православною церквою. Керівником УПЦ Московський патріархат призначив митрополита Філарета (Денисенка).

У червні 1992 р. відбувся об'єднавчий собор. Патріархом Української православної церкви - Київського патріархату (УПЦ-КП так стала вона називатися після об'єднання.) Був обраний Мстислав (Скрипник), а його заступником - Філарет (Денисенко) [2].

На той час, коли релігійне питання викликає великий інтерес українського суспільства, у науковій сфері вкрай не вистачає досліджень з проблем історії української духовної культури. Зокрема, практично відсутні узагальнюючі дослідження, в яких питання легалізації церкви в Україні наприкінці 80-х – у 90-х рр. ХХ століття розглядалося б комплексно.. Дослідження цієї теми є актуальним сьогодні й тому, що релігійно-духовна сфера все більш втягується до політичного життя країни.

*Чуйченко Сніжана
Нікольчук Артур*

УЗАГАЛЬНЕНІ ВИТЯГИ З ІНТЕРВ'Ю

ІНТЕРВ'Ю З: Литвинюк Катериною Аверкієвною

АДРЕСА: Україна, вул. Сакко-Ванцетті, буд 8, 41400, м. Глухів

ПРОЕКТ/ ЛОКАЛЬНИЙ ПРОЕКТ: «Повсякденне життя в СРСР у період 1980 – 1991 роках» /Проект з усної історії «Рефлексія «Великої історії»: легалізація церкви.

ІНТЕРВ'ЮЕР: Клименок Аліна

ТРАНСКРИПЦІЯ: Нікольчук Артур

ВИД ІНТЕРВ'Ю: аудіо-інтерв'ю

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРВ'Ю: квартира респондента

ДАТА ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРВ'Ю: 5 травня 2016 р.

ПРИСУТНІ: Литвинюк Катерина Аверкіївна, Клименок Аліна, Литвинюк Олена Іванівна (невістка)

Короткі дані про респондента

Литвинюк Катерина Аверкіївна, українка, 20.07.1935 року народження з кулацької родини, що мешкала в селищі Тучин Гощанського району Рівненської області. Дружина протоієрея Косьми (Кузьми) Мартиновича Литвинюка, благочинний Глухівського церковного округу, настоятеля Трьох-Анастасіївської церкви у Глухові. Вільно володіє українською та польською мовами. Має 5 дітей.

Фото 1.

Литвинюк Катерина Аверкіївна та її невістка

Про себе

Народилася в с. Тучин на Рівненщині області у селянській родині. Батько Винничук Аверкій Сидорович мав хутір, вишневий садок та наймитів. Родина потрапила під розкуркулення перед моїм народженням, мати і батько змогли врятуватися тільки передавши все майно до колгоспу, але вже не змогли відновити своє благополуччя через «неблагонадійність».

Після війни, рятуючи від голоду моя мати Марія, мене 16-річну віддала заміж за Литвинюка Кузьму Мартиновича. Заміж йшла боса та щаслива, бо мати дала на придане теличку. Завдяки їй вижили. Чоловік працював у Микулинській та Дроздівській сільських радах Гощанського району Рівненської області секретарем, та 1956 році вступив у Волинську духовну семінарію РПЦ.

Тоді проти церкви пропаганда почалася активна. Влада вимагала від адміністрації семінарії списки її абітурієнтів, а потім проводила з молодими чоловіками відповідну роботу, прагнучи не допустити їх до навчання. Тих, хто все таки поступив, намагалися відірвати від навчання шляхом різних погроз чи заохочень. Кузьмі Мартиновичу погрожували «згадати» перебування на окупованій території до 1943 р., батька-середняка та інші «гріхи». Але чоловік на це не вівся.

По закінченні навчання Кузьма Мартинович був направлений до Сумської області настоятелем церкви у м.Путивль, а потім у м.Глухів. Так я стала супутницею священника, «матінкою», свідком совісті, учасницею духовного відродження на Україні, відновлення храмів і церков. Маю 5 дітей.

Про діяльність чоловіка у досліджуваний період

Фото 2.

Литвинюк Кузьма Мартинович.
1956 р.

В цей час ми з сім'єю мешкали у м.Глухові Сумської області. Чоловік ще з 1964 року отримав благословення на службу в Трьох-Анастасіївській церкві, яка була у жахливому стані після війни, але була єдиною працюючою церквою. Чоловік постійно був зайнятий відновленням того, що залишилося від споруди кінця ХІХ ст. та збереженням призначення будівлі.

Річ у тім, що на початку 80-х років Миколаївський храм не працював, його було відкрито для служб тільки у 1991 році. Спасо-Преображенський храм використовувався як склад, а з кінця 70-х років просто стояв пустим.

Трьох-Анастасіївська церква після війни єдина працювала за призначенням. Правда часто правити службу в цей період чоловікові доводилося під дерев'яним дахом (головний купол церкви було зруйновано у 1943 р.), іноді у підвальному приміщенні, в якому знаходиться й досі фамільний склеп родини Терещенків. Тут поховані Артем Якович Терещенко, його дружина Єфросинія Григорівна, Федір Артемович та Микола (Нікола) Артемович. В роки революції склеп був пограбований, а поховальні плити з нього розбиті. В роки незалежної України поховання знову були освячені та упорядковані. Кузьма Мартинович Литвинюк, як настоятель церкви, був одним з провідників цього процесу.

Фото 3.

Трьох-Анастасіївська церква у Глухові. 1949 р.

Фото 4.

Трьох-Анастасіївська церква. 1998 р.

Кузьма Мартинович як міг шукав підтвердження цінності пам'ятки, що зацікавила б владу. Ставив питання на проведення розкопок, що в реальності і стало однією з причин уповільнення процесів руйнації храмів. На захист храму Кузьма Мартинович ставив й той факт, що розписи в ньому були зроблені за проектом В. Васнецова, а виконані такими митцями, як Сведомський, Пимоненко, Верещагин, Журавльов, Мурашко. Ці ж митці розписували Володимирський собор у Києві!

У 1983 році під час реставрації та ремонту Трьох-Анастасіївської церкви було замінено православні хрести, які були

виготовлені за кресленнями Андрія Гуна, на католицькі, так звані кардинальні хрести.

Ремонт храму йшов повільно, та все ж це було краще, ніж те, що відбувалося з нашою родиною.

Про родину

Кузьма освічений був, знав польську, українську, російську, читав і писав ними вільно, тому працював секретарем сільради після війни. Рішення про духовну освіту сам прийняв, коли в Дроздівці церкву закрили та завезли зерно на збереження. Обурило це його дуже.

Мене мама вчила польської (її вчили усі тоді), а як заміж вийшла, то чоловік. Читали багато, різне читали, що можна і що не можна було. На нас це позначилося, звичайно. Люди відчувають освіченість і халатність. Як до нас ставилися? Поважали, але так, щоб про це ніхто не знав – боялися, бо священник і матінка.

Сина старшого Михайла у 1964 році зі школи хотіли виключити, бо він на заняття з хрестиком прийшов. Така ж історія, як за калькою відбулася з онуком Романом. Це 1980 році було. Роман маленьким іще був, виховували як годиться згідно Заповідей, чесним та справедливим. Одного разу він, захопившись дідовою службою, вдягнув хрестика, а зняти – забув. Дитина ж бо! У дитячому садку перед сном роздягатися став – а тут... Скандал був неймовірний. Вихователька ображена на нас була, мовляв, ми її кар'єру та

Фото 5.

Старший син Михайло з дружиною на параді.

долю зламати хочете.

В обох випадках все заспокоїлося, думаю, що віруючих людей було більше, ні здавалося.

Син Михайло. Коли виріс і одружився ходив, як треба було, на Паради, демонстрації, виконував корисні для громадськості справи, а вдома – читав молитву перед обідом. Ось такі були тоді часи.

Про святкування 1000-ліття Хрещення Русі

У нашій країні, де влада безбожників таке свято здавалося майже неможливим. Та тоді увесь православний світ зібрався, всі зарубіжні митрополії православної та греко-католицької церков, і проігнорувати цю подію СРСР не міг. Інакше Кремль продемонстрував би всьому світові, що в Радянському Союзі немає свободи совісті. Та не то Михайло Горбачов казав у своїх виступах.

До того ми віддули, якесь пом'якшення, наче влада стала більш лояльною щодо церкви. Філарет тоді у виступі сказав: "Церкві довіряли на Заході, а партії та радянського уряду не довіряли».

У 1987-му в Москві відбулася неочікувана зустріч: генсек СРСР Михайло Горбачов прийняв у себе патріарха всієї Русі Пімена. Віруючі та священники

протягом багатьох років просили цієї зустрічі. Кузьма Мартинович за вечерею сказав «Бог повертається обличчям до народу».

Тодішня зустріч, думаю, мала показати бажання влади зробити життя на одній шостій частині суші легшим і вільнішим.

Фото 6. На сходах Трьох-Анастасіївської церкви. В нижньому ряду 4-й справа Литвинюк К.М.

Зміни були видимими. Влада стала передавати церкві культові споруди, а в дні Великодня на вулицях деяких міст з'явилися розтяжки з написом Христос воскрес!. У газетах стали писати слово "Бог" з великої літери".

Втім, не все вийшло відразу. Фундамент цього рішення готувався давно. За словами Кузьми Мартиновича, ідея домогтися від влади

дозволу на святкування хрещення Русі народилася в Священному синоді РПЦ ще у 1970-х роках. Та, щоб святкувати, потрібно було узгодити це з Радою у справах релігій, а це фактично з Політбюро, ЦК і КДБ.

Напередодні святкування 1000-річчя Хрещення Русі, у 1988 році державна (радянська) влада передала Церкві декілька визначних Християнських Святинь, які до цього зберігалися в музейних сховищах. Серед них – ковчег з часткою чесних мощей святого рівноапостольного князя Володимира.

У вересня 1988 р. до Глухова з'їхалася сила-силенна гостей. Святкова служба мала пройти у Трьох-Анастасіївській церкві, бо ж інші не працювали. Ми з родиною мали організувати зустріч і розселення усіх священників та монахів, що були запрошені.

До 1988 року не можливо було почути й церковний спів. На святкування 1000-річчя Хрещення приїхав і митрополит Чернігівський Антоній, який приїхав з митрополічим хором. Кузьма Мартинович окрилений співом, якого не чув з дитинства, запропонував викладачці місцевої музичної школи Кобзарь Катерині Миколаївні, дати концерт у відповідь. Керівництво школи погодилось, але постала проблема: у Глухівській музичній

Фото 7.

Кузьма Мартинович з дітьми та онуками. В першому ряду 1-ша зліва Литвинюк Катерина Аверкіївна

школі зовсім не було нотного матеріалу духовної музики. Після ретельних пошуків зупинились на квартеті Чайковського «Монастирі» та переробленому у радянські часи «Єдинородний сину» Д. Бортнянського. Слова переробили... Після останньої ноти співу у храмі настала повна тиша – були люди, що не стримували сліз.

Вперше чоловік запросив фотографів до церкви – подія ж велика! І тут проблема: навколо церкви було виставлено кордон міліції. То так влада боялася, що святі люди не святе вчинять. Фотограф обрав для знімку сходи церкви. Це фото є в моєму альбомі.

Про зміни в державі у досліджуваній період

Ми ж раніше берегли у таємниці всі події, пов'язані з хрещенням, вінчанням, освяченням... Про таке казати було не можна. Старшого сина у 1974 році вінчали вдома. Онука Романа у 1975 році та онучку Наталку у 1981 році – хрестили із завішаними в будинку вікнами. Я співала майже пошепки. А ось вінчання молодшого сина Георгія вже у 1989 році – відкритим було. Вже ніхто не боявся до церкви ходити, хрестика носити, Бога згадувати.

Ой, як дід радів після святкування 1000-ліття Хрещення! Влітку 1989 він зібрав усю родину: дітей, онуків! «Тепер можна – сказав -, нехай запам'ятають». Фотографії в Трьох-Анастасіївській церкві спеціально замовив для кожного онука, чи раніше таке можливо б було?

Через рік навесні приїхали до родини старшого сина Михайла, подарували онукам Дитячу Біблію. Пам'ятаю, як носилася з нею онучка! Ще Букваря не бачила, а тут така гарна Біблія, з ілюстраціями та поясненнями. Читали цілими днями для онуків...

Добре пам'ятаю, якою була подальша історія хору. Дуже скоро Кузьма Мартинович запропонував Катерині Кобзарь з хором заспівати на храмовому святі. Керівництво музичної школи, Глухівське управління освіти та культури не чинили супротиву. Щоб не доводилося більше шукати партитури та переробляти слова Кузьма Мартинович приніс великий збірник Д.Бортнянського, виданий понад 100 років тому, та рукописні ноти – окремі партії, які стали основою нових партитур. Катерина Кобзар тремтячими руками перебирала листки, що завдяки Кузьмі Мартиновичу біли віднайдені у підвалах церкви.

В ніч на 10 листопада 1990 року (переддень храмового свята, нічна служба) слухати пісні хору зібралася «половина» міста. Успіх був надзвичайний!

Фото 8.

Хор музичного училища під кер. Кобзарь К.М.

Так, від до свята хор набирався досвіду. Сам настоятель іноді ставав співати, а пізніше привів до хору свого молодшого сина Георгія.

Про розкол у православ'ї

Кузьма Мартинович тяжко переживав події, що відбувалися у роки відновлення незалежності України. Коли у червні 1990 р. відбувся перший помісний собор відродженої автокефальної, на якому УАПЦ була піднесена до статусу патріархату, він збурився, пояснюючи мені і всім навколо, що необхідно було б отримати дозвіл від Константинопольського патріарха.

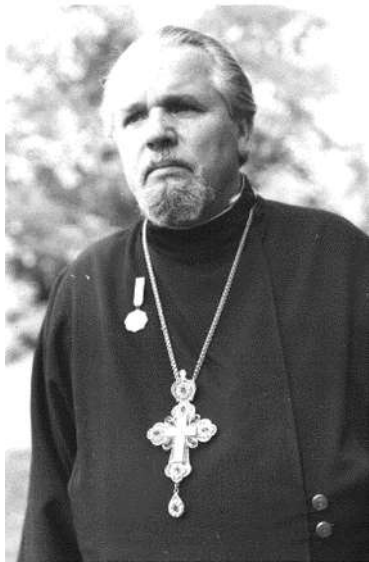

Фото 9. Литвинюк К.М. 1989 р.

Тут треба пояснити, що Волинська духовна семінарія, яку закінчив Кузьма Мартинович належала до Московського патріархату. Обрати інше місце навчання, якщо ти вже захотів присвятити своє життя служінню, – не було можливим. Церква і так була в напівлегальному становищі. Усі сили чоловік покладав на опір системі, на навчання, потім на відновлення церкви, у якій служив. Ми і не думали про розкол. 90-ті принесли незалежність і волю, та поглибили розкол.

Кузьма Мартинович був дуже обурений подіями. Думаю, що він боявся нової згуби для української церкви через необдумані дії. Але соборність церкви було порушено вже восени на Архієрейському соборі РПЦ, які Кузьма Мартинович не визнати не міг.

Здоров'я його було підірвано остаточно.

ІНТЕРВ'Ю 3: Макаровою Людмилою Іванівною

АДРЕСА: вул. Едуарда Фукса, буд 26, кв.50, м. Кривий Ріг. Україна

ПРОЕКТ/ ЛОКАЛЬНИЙ ПРОЕКТ: «Повсякденне життя в СРСР у період 1980 – 1991 роках» /Проект з усної історії «Рефлексія «Великої історії»: легалізація церкви.

ІНТЕРВ'ЮЕР: Довга Олеся

ТРАНСКРИПЦІЯ: Нікольчук Артур

ВИД ІНТЕРВ'Ю: аудіо-інтерв'ю

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРВ'Ю: квартира респондента

ДАТА ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРВ'Ю: 25 липня 2016 р.

ПРИСУТНІ: Макарова Людмила Іванівна, Довга Олеся.

Фото 10.

Макарова Людмила Іванівна.
1985 р.

Короткі дані про респондента

Макарова Людмила Іванівна. Народилася 30.03.1950 року у Петров-Забайкальську. Батько - Кишиник Іван Яковлевич -робітник, мати Усачова Альбіна Григорівна-- з роду висланих Плеханових. Освіта вища-педагогічна. З 1975 року член комуністичної партії України. У 80-х роках працювала у Жовтневому райвиконкомі у службі у справах неповнолітніх, з 1989 року - заступником директора середньої загальноосвітньої школи №86, а з 1992 р. - директор середньої загальноосвітньої школи №34 м. Кривий Ріг. Має 2 дітей.

Про родину

Мама моя Альбіна Григорівна частину життя працювала вчителькою математики, потім бухгалтером на підприємстві. Батько Іван Яковлевич усе життя був водієм на автостанції. У родині було двоє дівчат – я і молодша сестра Олена.

Я обрала педагогічну освіту, вступила до комуністичної партії та вийшла заміж за військового.

Сестра Олена ще у 70-х вийшла заміж за хлопця з родини священника. Перші роки нашим молодим сім'ям довелося жити під одним дахом, до отримання омріяних «квадратних метрів». Пам'ятаю, як я тоді вичікувала, коли ми роз'їдемося, обмежимо спілкування і я зможу будувати свою успішну кар'єру. Такий родинний зв'язок міг поганим вплинути на мою майбутню посаду. Страшно згадати! Серед сусідів ніхто не знав, з якої родини чоловік Олени. Полегшувало ситуацію те, що вони отримали медичну освіту та працювали разом в місцевій поліклініці. Для людей все виглядало звичайно.

Про діяльність у досліджуваній період

Час особливий був, період абсолютної впевненості в орієнтирах вже у 1984-1985 рр. змінився загальною розгубленістю. Як людина партійна, я мала

бути зразком у роботі, стосунках з колегами та в особистому житті. Але чим далі, тим важче було зрозуміти, що є «зразком».

Серед неповнолітніх збільшилася кількість тих, хто не підходив під звичайне розуміння піонера. Роботи у ці роки додалося. Нові культурні віяння, нові авторитети, зовсім нам незрозумілі і далекі від ідеалів старої ідеології. Замінити їх було нічим.

Це був час коли всюди лунали записи групи "Ласковий май", а по телевізору показували "Рабиню Ізауру" - перший зарубіжний телесеріал, що з'явився в Радянському Союзі. Бразильське мило збиралися дивитися сім'ями, такого ажіотажу телепрем'єри не викликали з часів "17-ти миттевостей весни".

Вперше з екранів до людей заговорили священики. Країна святкувала тисячоліття християнства на Русі. В Радянському Союзі святкування проводилися майже на державному рівні, але здебільшого в Москві.

З 5 по 12 червня в московських храмах відбувалися святкові богослужіння. Потім урочистості пройшли і в Києві. Членам партії краще біло не долучатися до цих святкувань і, взагалі, не з'являтися біля ритуальних споруд.

Напередодні святкувань наша служба отримала сигнал зверху про особливу готовність до можливого сплеску правопорушень серед неповнолітніх. Одразу надійшли інструкції, щодо пошуку дітей, які не відвідують заняття в школі через відвідування служби в церкві. Таких діток необхідно було виявити, провести роботу. Але забороняти ходити до церкви ми вже не могли.

Державні діячі, традиційно, вдивлялися в особисте життя своїх підлеглих. Ми ж, інстинктивно, виконували стару перевірену «програму успіху» радянської людини: ідеальний робітник, ідеальний сім'янин, стійкий у переконаннях та психологічно.

З 1989 року зовсім недовго працювала в заступником директора середньої загальноосвітньої школи №86. Кар'єра продовжилася по іншій лінії, але освітянам, як провайдерам державницької ідеологічної стратегії, важко давалися зміни. До церкви - було не можна, або не так «що не можна», але так «щоб ніхто не бачив».

Про зміни в державі у досліджуваний період

У 1990 році моя дочка Альбіна виходила заміж. Весілля планували за радянським зразком, але дочка раптом виявила бажання вінчатися в церкві. Що ми з чоловіком тільки не думали. Як то воно буде? Наче все змінюється в країні, та все одно лячно. Пішли радитися до чоловіка сестри, бо ж він був з родини священика. На родинних зборах вирішили, що вінчання буде не в Кривому Розі. Сестра з чоловіком допомогли домовитися про проведення обряду вінчання в церкві на околицях міста.

У Кривому Розі я тоді знала про дві церкви: одна знаходилася неподалік Південного ГЗК, інша – у Лозоватці. Від місцевих старожилів чули про ще одну церкву у Дубовому Яру, але за розповідями вона була зруйнована.

Виявилося, що серед священників є своя особлива пошта. Батюшка спочатку не погоджувався вінчати незнайомих та немісцевих, та коли дізнався, з якої родини дівчина – погодився.

Гостей на вінчання не запрошували, були тільки найближчі родичі, та й то- на власному транспорті. Ми мали «Жигулі» «шістку» - тому повезли молодят. Одяг у них був не урочистий, а щоденний. Свідками стали моя молодна дочка Ганна та племінник Роман.

Пам'ятаю, як кілька місяців потім боялася: а раптом «боком вилізе» це вінчання. Та вже скоро Україна незалежною.

З 1992 р. стала директором середньої загальноосвітньої школи №34 м.Кривого Рогу. Цього ж року я вперше пішла до церкви освячувати Паски. Ходили великим гуртом – криміногенна ситуація була важка. Сестра подарувала хустку – її і пов'язала. Вже перед церквою зустрілася очима з жінкою з відділу кадрів Управління освіти Жовтневого району. Пам'ятаю, як привіталася – не так, як годилося на Великдень. Але тоді переляку я вже не відчувала.

Про розкол у православ'ї

В нашому регіоні питання розколу було не актуальне. Ми чули про певні події, що відбувалися у Києві, на Західній Україні. Загальна думка формувалася телебаченням. Що чули у те й вірили. Я намагалася не дуже занурюватися у питання релігії, але вже тоді здавалося, що церква перетворюється на інструмент впливу на населення, який за часів СРСР не використовувався.

Місцеві засоби масової інформації створювали негативну картину щодо Української автокефалії. Ми вірили.

Ще пізніше стали звертати увагу на належність церкви до певного патріархату. Пам'ятаю, як перед одним з Великодніх свят у вже незалежній Україні, одна жіночка перед церквою усім пояснювала: «Ви маєте ходити тільки до церкви Московського патріархату, бо ті, УПЦ КП, - відступники».

ПІДСУМКИ

Під час роботи над проектом учасники ініціативної групи;

- вивчали особливості епохи,
- спілкувалися з учнями 11-х класів,
- відвідували релігійні заклади: храм архистратига Михаїла по пр-ту Миру та Єкатерининський собор;
- провели інтерв'ю з сучасниками;
- брали участь у колективних обговореннях етапів проекту та його результатів;
- обробляли інтерв'ю,
- транскрибували дані,
- провели аналіз інформації ,
- ділилися особистими роздумами з теми.

Труднощі

- 1) Досліджуваний період не вивчається учнями 10-х класів, що зумовило тривалий період теоретичної підготовки з особливості епохи.
- 2) Список респондентів передбачав роботу на межах рідного міста, що визначило терміни виконання практичної частини проекту переважно влітку.
- 3) Для запису інтерв'ю редактори групи використовували непрофесійну техніку (нетбук та диктофон, вбудований у мобільний телефон), що призвело до занадто великого об'єму інформації (у випадку роботи з нетбуком) і нестандартним форматом запису (у випадку роботи з мобільним телефоном).
- 4) Не вдалося залучити до проекту увесь список респондентів, через стан їх здоров'я. Один респондент на час роботи над проектом перебував у монастирі і виконував обітницю «мовчання», що зробило неможливим інтерв'ювання.

Результати роботи над проектом

- 1) зібрано документальну джерельну базу з теми;
- 2) опрацьовано матеріали з методу усної історії та техніки інтерв'ювання;
- 3) зібрано історичні фотографії;
- 4) зроблено транскрипцію інтерв'ю;
- 5) матеріали проекту підготовлені для архівування;
- 6) матеріали проекту підготовлені для використання на уроках з історії України в 11-ому класі

ПИТАЛЬНИК

- 1) Розкажіть коротко про своє життя: де і коли ви народилися, хто ваші батьки, які навчальні заклади закінчили, де працювали?
- 2) Наприкінці 80 років ХХ століття відбувалося релігійне пробудження українців, чи брали ви участь у цьому процесі?
- 3) Як держава регулювала відносини рівня церква-суспільство, церква-держава?
- 4) Чому обрали саме таку професію (покликання)?
- 5) Чи легко було визначитись з планами на майбутнє в реаліях радянського суспільства?
- 6) Яким чином Ви проводили богослужіння (брали участь у богослужіннях), адже це було не легко?
- 7) До яких дій ви вдавалися, щоб працювати в ідеологічних реаліях початку 80-х?
- 8) Чи відчували ви тиск з боку державних органів влади?
- 9) Яке ставлення до вас було у оточуючих, через вашу діяльність?
- 10) Чи сприяла Горбачовська «перебудова» духовним змінам в УРСР?
- 11) Яке значення у Вашому особистому житті мали зміни релігійній політиці в Україні кінця 1980-х – початку 1990-х років?
- 12) Як змінилося життя священників та їх родин вже в період легалізації Церкви?
- 13) Які зміни відчували ваші близькі у зв'язку з духовним відродженням на Україні в роки відновлення незалежності?
- 14) Як відомо з історії, у 1980-90-х роках році, діяльність релігійних установ активізувалася. Чи відчували ви розрізненість серед священства?
- 15) Яку роль, на вашу думку, відводилася державою церкві у роки відновлення незалежності України?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ:

- 1) Головащенко С. Українське православ'я та національна державність / С. Головащенко // Людина і світ. - 1991. - №6. - С. 2-5.
- 2) Пометун О.І., Гупан Н.М. Історія України: Підруч. Для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл (рівень стандарту, академічний).- Х.: ВД «Освіта», 2008 р. – с.209-223, с.288-308.
- 3) Кісь Оксана. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади // Україна Модерна – Львів , 2007.- с. 7-21.
- 4) Конституція України // Верховна Рада України; — Редакція від 30.09.2016, підстава 1401-19. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. Дата звернення: 27.10.2016 р.
- 5) Пащенко В. Православ'я в новітній історії України: Частина друга / В. Пащенко. - Полтава : Полтава, 2001.
- 6) Схід/Захід: Іст.-культ. зб. – Вип. 11–12: Спец. вид.: Усна історія в сучасних соціально-гуманітарних студіях: теорія і практика досліджень / За ред. В. Кравченка, Г. Грінченко. — Х.: ТОВ «НТМТ», 2008.
- 7) Томпсон П. Голос прошлого: устная история. – М.: Весь Мир, 2003.
- 8) Храм Святых Трёх Анастасий в Глухове. Фотокнига. – К., 2005.